

Iš anglų
kalbos vertė

Matthew
Engelke

Beatričė
Juškaitė

| LAPAS |

antrotekstai

Kaip mąstyti antropologiškai

Iš anglų
kalbos vertė

Matthew
Engelke

Beatričė
Juškaitė

| LAPAS |
antrotekstai

Kaip mąstyti antropologiškai

Matthew Engelke
Kaip mąstyti antropologiškai

Serijos *Antrotekstai* redakcinė kolegija
Ūla Ambrasaitė, Arvydas Grišinas,
Kristina Jonutytė, Ieva Jusionytė

Iš anglų kalbos vertė
Beatričė Juškaitė

Redaktorė
Neringa Šukytė-Jääskö

Korektorė
Brigita Kulikovskė

Dizainas
Aurelija Slapšytė

Maketavo
Eglė Jurkūnaitė

Projekto vadovė
Dovilė Zubavičiūtė, Eglė Maceinaitė

Leidyklos redaktorė
Ūla Ambrasaitė

Projektą finansuoja

Versta iš originalaus leidimo
Matthew Engelke, *Think Like an Anthropologist*, London: Penguin Books, 2017

Think Like an Anthropologist
Copyright © 2017, Matthew Engelke
All rights reserved

© Beatričė Juškaitė, vertimas į lietuvių kalbą, 2026

© Aurelija Slapšytė, dizainas, 2026

© Leidykla LAPAS, www.leidyklalapas.lt, 2026

Visos teisės saugomos

ISBN 978-609-496-036-9

Tiražas 1000

Serija *Antrotekstai*

ISSN 3120-9130

Rebekai

Turinys

	Ižanga	8
	Tai, kas pažįstama ir svetima	
Pirmas skyrius	Kultūra	28
Antras skyrius	Civilizacija	54
Trečias skyrius	Vertybės	78
Ketvirtas skyrius	Vertė	104
Penktas skyrius	Kraujas	124
Šeštas skyrius	Tapatybė	146
Septintas skyrius	Autoritetas	170
Aštuntas skyrius	Protas	196
Devintas skyrius	Gamta	220
Išvada	Kaip mąstyti antropologiškai	244
	Išnašos	251
	Bibliografija	259
	Rekomenduojami skaitiniai	269
	Padėka	273
	Rodyklė	274

Ižanga

Tai, kas pažįstama ir svetima

1879 metų vasarą Frankas Hamiltonas Cushingas pakilo nuo savo darbo stalo Smitsono institute ir trims mėnesiams iškeliavo į Naująją Meksiką. Federalinis etnologijos biuras užsakė jam kuo išsamiau ištirti „kokią nors tipišką pueblo indėnų gentį“.¹

Taip Cushingas atsidūrė Zunyje, vienoje iš pueblo gyvenviečių. Jį taip pakerėjo zunių žemės dirbimo ir drėkinimo metodai, gyvulininkystė, keramikos meistriškumas ir sudėtingi apeiginiai šokiai, kad pasiliko ten ilgiau nei tris mėnesius. Net ženkliai ilgiau – beveik penkerius metus. Kai 1884 metais Cushingas pagaliau sugrįžo į Vašingtoną, buvo pramokęs keramikos, laisvai kalbėjo zunių kalba ir, be JAV etnologo asistento pareigų, parsivežė naują titulą – „pirmasis zunių karo vadas“.

Cushingas savo laiką Zunyje aprašė keliose esė. Nors vienas tokių rinkinių pavadintas gana buitiškai – „Zunių duonos gaminiai“, jų požiūris į maistą ir žemdirbystę toli gražu nebuvo nuobodus ar kasdieniškas. Be to, Cushingo pasakojimas apima daugiau nei tai, kaip zuniai dirbo žemę ar iš kukurūzų miltų kepė duoną. Šiame esė rinkinyje jis atskleidžia svetingumo svarbą ir parodo, kaip zunių seneliai

vaikams diegia tokias vertybes kaip kantrybė, pagarba ir darbštumas. Jis interpretuoja daugiasluoksnę *Kâ'-Kâ'* festivalių simboliką ir jos ryšį su uksorilokaline santuoka – taip antropologai vadina santuoką, kurioje vyras persikelia gyventi į žmonos šeimos namus.² Taip zunių mitybos įpročiai virsta pasakojimu ir apie jų kultūrą apskritai. Jie atrakina platesnę istoriją apie bendruomenę, kuri gyvena atšiauriomis ir negailestingomis sąlygomis, tačiau klesti, nes jos nariai bendradarbiauja ir padeda vieni kitiems. „Kantrusis skaitytojau, atleisk, kad taip ilgai stoviniuoju zunių kukurūzų laukuose, – vienoje vietoje rašo Cushingas. – Kad ir kaip atidžiai būtume stebėję šiuos žaliuojančius, auksu nokstančius pasėlius, pagal jų tamsiaodžių šeiminių papročius ir taisykles, liksime tik paviršutiniškai užmetę akį.“³

2000 metais Caitlin Zaloom iš Kalifornijos Berklio persikėlė į Londoną tyrinėti ateities sandorius. Ji jau turėjo šešių mėnesių patirtį Čikagos prekių biržoje, kur 1998 metais dirbo kurjere. Ši profesija tada dar atrodė nepakeičiama. Kurjeriai tiesiogine to žodžio prasme bėgiodavo po visą salę, kad iš rankų į rankas perduotų popierėlius su telefonu pateiktais klientų užsakymais. Pasak Zaloom, Čikagos duobėje – kaip ši vieta tada vadinta – tvyrojo „finansinė sumaištis“, „kurtino triukšmas“, o „kurjeriai brovėsi vienas pro kitą alkūnėmis“.⁴ Vis dėlto ne triukšmas labiausiai trikdė šiuos ambicingus kapitalistus, o neužgimstantis elektroninis amžius. Elektroninė prekyba buvo jau pakeliui ir vos po keleto metų iš pagrindų pakeitė jų darbą. Visai kaip Čikagoje, Londone Zaloom keldavosi auštant ir kiekvieną dieną vykdavo į finansų rajoną Sityje. Tačiau čia ji nedėvėjo prekiautojos švarkelio ir alkūnių prieš kolegas naudoti neprireikė. Čia ji „devynias valandas per dieną susikaupusi spigino į ekraną ir švelniai ilsino pirštus ant pelytės, kad šie būtų pasiruošę spustelti tą akimirką, kai tik pasitaikys proga pasipelnyti“.⁵

Vokietijos išdo obligacijų ateities sandoriai gal ir arčiau galios veikimo nei zunių kukurūzų laukai, tačiau vargu ar juos įdomu nagrinėti. Vis dėlto Zaloom manė kitaip. Jai pasirodė, kad prekyba ateities sandoriais yra tarsi langas į platesnes temas – rinką, moralę ir tam tikrą racionalumo sampratą. Be to, ši tema leido pamatyti ir globalizacijos procesus, kuriuos dar labiau skatino naujosios technologijos, skirtingos rinkos sąrangos ir kultūriškai savitos mainų

sistemos. Elektroninė prekyba Zaloom taip intrigavo dar ir dėl to, kad žadėjo sukurti iš tiesų *laisvą* rinką. Tokią, kuri būtų paremta ne žmonių emocijomis ar stumdymusi alkūnėmis, o racionaliais, beasmeniais elektroniniais sandoriais. Atrodė, kad elektroninė prekyba žada štai ką: jei paliksi prekybos sales, paliksi ir kultūrą – nebebūsi šališkas ir atsikratysi kitų pelnui nepalankių veiksmų. Zaloom aiškiai parodo, kad šis pažadas taip ir nebuvo įgyvendintas. Daugiausia todėl, kad ištrūkti iš kultūros paprasčiausiai neįmanoma. Neįmanoma prekiauti ateities sandoriais aplinkoje, kuri būtų visiškai izoliuota nuo kultūros.

Cushingas Zunyje. Zaloom Londone. Štai kas yra antropologija. Pastaruosius 150 ir daugiau metų šios disciplinos varomoji jėga yra smalsumas suprasti žmonijos kultūros išraiškas, institucijas ir įsipareigojimus vieni kitiems. Kas mus daro žmonėmis? Kas mus visus jungia? Ką perimame iš visuomenės ir istorinių aplinkybių? Ką apie mus pasako iš pažiūros nereikšmingos detalės – pavyzdžiui, kultūrinė kukurūzų svarba ir tai, kaip naudojame kompiuterius?

Antropologija yra sankirtoje tarp gamtos ir kultūros, tarp to, kas universalu ir savita, tarp pasikartojimų ir išimčių, panašumų ir skirtumų. Konkretūs šių temų tyrinėjimo būdai keitėsi. Cushingo laikais antropologija dar tik formavosi ir kultūrų įvairovę vertino per socialinės evoliucijos teorijas, kurias formavo Čarlzo Darvino biologiniai atradimai. Tada buvo manoma, kad zunia priklauso ankstesniam žmonijos raidos etapui. O šiandienos antropologai kaip Zaloom greičiausiai teigtų, kad ir mažų bendruomenių mainai, ir elektroninė prekyba internete turėtų būti tyrinėjami kaip to paties reiškinio dalis. Buvo ir kitokių požiūrių, o ir šiandien jų yra įvairių. Kai kurie save laiko kognityvinės antropologijos atstovais, kai kurie postmodernistais, marksistais ar struktūralistais. Vis dėlto dauguma antropologų – tarp jų ir aš – nepriskiria sau vienos etiketės ir remiasi skirtingomis intelektualinėmis tradicijomis. Visų jų tyrinėjimus jungianti gija – kultūra.

Šioje knygoje daugiausia dėmesio skiriama tokiems tyrimams, kokius atliko Cushingas ir Zaloom. Tai dažnai vadinama socialine arba kultūrine antropologija. Kadangi ir aš tuo užsiimu, šis pasakojimas linksta būtent tokia kryptimi. Vis dėlto ne visi antropologai

dirba su gyvais, kvėpuojančiais žmonėmis, gyvenančiais konkrečiose vietose ir bendruomenėse. Kai kurios nacionalinės antropologijos tradicijos nagrinėja ne vien kultūrą, bet ir biologinius bei evoliucinius žmonijos aspektus. Archeologija ir kalbotyra (lingvistika) dažnai irgi yra svarbios antropologijos sritys. Kitaip tariant, vieni antropologai tyrinėja dantis ir klubakaulius. Kiti – ką priešistorinių gyvenviečių išsidėstymas gali pasakyti apie žemdirbystės, geležies lydymo ar valstybės ištakas. Treti gilinasi į techninius bantų kalbų daiktavardžių aspektus ar fonologiją – kaip kalboje organizuojami ir vartojami garsai. Kalbant apie archeologiją ir lingvistiką, jų ryšys su kultūra gana akivaizdus. Archeologiją domina tai, kas vadinama materialia kultūra. Kalba ir kultūra – skirtingos tos pačios monetos pusės. Be to, dauguma lingvistinės antropologijos atstovų tyrinėja kalbos vartoseną, o ne abstrakčius jos principus. Jų tyrimai visad vyksta konkrečioje vietoje konkrečiu metu, visai kaip kultūros antropologų. Kita vertus, kultūra kaip pamatu reikšmingai domisi net ir tokie antropologai, kurie specializuojasi anatomijos ar evoliucijos tyrimuose. Štai biologinės antropologijos atstovai tiria mūsų smegenų dydį, dantų sandarą ir šlaunikaulių tvirtumą tam, kad galėtų suprasti, kaip radosi kalba, kaip ėmėme naudoti įrankius ir atsistojome ant dviejų kojų. Trumpai tariant, jie irgi tiria kultūrą.

PIRMASIS SUSIDŪRIMAS: MANO ISTORIJA

Labai gerai prisimenu savo pirmą perskaitytą antropologijos kūrinį. Buvau pirmametis universiteto studentas, bibliotekoje radęs prieglobstį nuo šaltos Čikagos nakties. Puikiai prisimenu, kaip jis išmušė mane iš vėžių. Privertė apmąstyti pasaulį kitaip. Sukėlė, galima sakyti, šiokių tokių kultūrinį šoką. Tai buvo Marshallo Sahlinso, vieno reikšmingiausių antropologų, esė „Pirmoji pasiturinti visuomenė“ (*The Original Affluent Society*). Sahlinsas savo esė nagrinėjo prielaidas, kuriomis grindžiamas šių laikų vakarietiškos ekonominės logikos ir elgsenos supratimas. Jis, pavyzdžiui, savo mintis grindė ekonomikos vadovėliais ir todėl teigė, kad mūsų žinios apie

medžiotojus-rankiotojus remiasi išankstiniais nusistatymais ir yra klaidingos. Tai – Kalahario dykumoje, Kongo miškuose, Australijoje ir kitur klajokliškai gyvenančios žmonių grupelės, neturinčios daug turto ar įmantrios materialiosios kultūros. Jos medžioja laukinius gyvūnus, renka uogas ir, esant poreikiui, migruoja.

Kaip rašo Sahlinsas, įprasta manyti, kad šie žmonės yra nelaimingi, alkani ir kasdien kovoja dėl išlikimo. Tik pagalvok: jų drabužiai vos dengia klubus, jie neturi nuolatinių namų, beveik neturi turto. Tačiau toks įsivaizdavimas kyla iš prielaidos, kad žmonės visada nori turėti daugiau, nei gali. Tarsi žmonių troškimus ribotų tik galimybės juos patenkinti. Remiantis šia prielaida, atrodo, kad medžiotojai-rankiotojai gyvena būtent taip, nes gyventi geriau tiesiog negali. Tarsi jų gyvenimo būdas būtų ne pasirinktas, o liudytų pasirinkimo nebuvimą. Pagal šį vakarietišką pasaulėvaizdį, medžiotojas-rankiotojas yra žmogus „su buržuazinėmis užgaidomis ir paleolito laikotarpio įrankiais“, o taip galvojant, „jo situacija išsyk atrodo beviltiška“.⁶ Vis dėlto, remdamasis daugybe antropologinių studijų, Sahlinsas tikina, kad norai – taip, kaip juos suprantame mes, – turi mažai ką bendra su tuo, kaip gyvenimą suvokia patys medžiotojai-rankiotojai. Pavyzdžiui, daugelyje tokių bendruomenių Australijoje ir Afrikoje vidutinis suaugęs žmogus patenkina savo poreikius dirbdamas ne daugiau kaip 3–5 valandas per dieną. Kaip teigė tokias visuomenes tyrinėję antropologai, šie žmonės būtų galėję dirbti daugiau, tačiau *nenorėjo*. Medžiotojams-rankiotojams nebūdingi vidurinėsios klasės impulsai. Jų vertybės kitokios nei mūsų. „Primityviausios pasaulio tautos neturi daug turto, – rašo Sahlinsas, – bet jos nėra vargingos. Skurdas yra socialinis statusas, o tai jau civilizacijos išradimas.“⁷

Nuo tada, kai perskaičiau Sahlinsą, visos kalbos apie turtą ėmė skambėti kitaip. Pasidarė neįtikėtina, kad mano mąstymas apie turtą taip dažnai buvo grindžiamas nekritiškais prielaidomis, kurios atrodė savaime suprantamos. Ši Sahlinso pamoka apie žodžius, kuriuos maniau suprantantis ir gebantis permąstyti, buvo tik pirmoji iš daugelio. Studijuodamas antropologiją greitai supratau, kad jos stiprybė – abejoti sąvokomis ir tuo, kas neva yra savaime suprantama. Dažnai sakoma, kad antropologija atskleidžia, kokie svetimi yra

mums jau pažįstami reiškiniai ir kokie pažįstami gali būti iš pirmo žvilgsnio svetimi dalykai. Tai – klišė, bet dėl to ji nėra mažiau teisinga. Eiti šiuo keliu, kvestionuoti dalykus ir apversti savo mąstymą aukštyn kojomis yra tikrai verta.

Visai kaip Sahlinsas ir kiti geri antropologai, tolesniuose šios knygos skyriuose būtent tai ir darysiu – tyrinėsiu ir kvestionuosiu sąvokas. Jos nėra būdingos tik antropologijai. Visas jas būsi girdėjęs. Iš tiesų tikslingai vartoji kasdienius žodžius. Dažniausiai antropologus domina kasdieniai dalykai. Pradėsiu nuo kultūros, pamatinės šio mokslo temos. Vėliau pereisiu prie tokių temų kaip civilizacija, vertybės, vertė, kraujas, tapatybė, valdžia, protas ir gamta. Šis sąrašas nėra baigtinis. Puikiai suprantu, kad daug svarbių temų į jį nepatenka. O kur skyrius apie visuomenę? Arba skyrius apie galią? Vis dėlto bandyti viską aprėpti būtų bergždžia. Visada bus ką pridėti, tad ši knyga veikiausiai yra žemėlapis su orientyrais, padedantis susigaudyti didesnėje teritorijoje. Tai – mūsų gyvenimų teritorija, kuri visad yra ir bus apibrėžiama pagal tai, kaip gyvena kiti.

Kritika nėra vienintelė antropologijos užduotis. Antropologija ne tik parodo, kad skirtingos kultūros skirtingai vertina, kas yra turtas, civilizacija ar kraujas, bet ir kad kiekvienas aiškinimas yra apribotas įsitikinimo, jog yra savaime suprantamas. Antropologija siekia paaiškinti. Pirmiausia, ji siekia paaiškinti, kokiais būdais ir kodėl kultūra yra neatsiejama nuo buvimo žmonėmis. Mes nesame mašinos. Nesame tiesiog visa nugalinčios „žmogiškosios prigimties“ ar savo genų produktas. Mes galime rinktis. Medžiotojai-rankiotojai taip pat galėjo rinktis ir, istoriniu požiūriu, jie dažnai rinkosi puoselėti egalitarizmą ir nuvertinti nuosavybę, kad išlaikytų savo gyvenimo būdą. Jų klajokliškam gyvenimo būdai, medžioklei ir rankiojimui, reikalinga ir viena, ir kita – privalu ir dalintis ištekliais, ir nesigviešti statuso bei daiktų, nes šie tik apsunkina judėjimą. Pavyzdžiui, hadzai, medžiotojai-rankiotojai iš Tanzanijos, iki pat 1960-ųjų rinkosi neperimti šalimais gyvulius ganančių tautų gyvenimo būdo.

Mūsų pasirinkimai, žinoma, yra riboti. Juos veikia aplinka, kultūrinės tradicijos – kurių, beje, nei iš šio, nei iš to nesutversi – ir platesnis politinis bei socialinis kontekstas. Sahlinsas išspausdino savo esė „Pirmoji pasiturinti visuomenė“ 1972 metais, kai gyventi

klajokliška jau buvo tapę itin sunku. Vyko kolonijinė plėtra: klajoklių naudojamos žemės buvo grobiamos ir savinamos. Kaip rašo Sahlinsas, tai iš *tiesų* nustekeno medžiotojus-rankiotojus, bet jų skurdą reikėtų vertinti kaip „kolonijinės prievartos“ – bandymų juos priešlieti prie „civilizacijos“ – pasekmę.⁸ Būtent tai jis ir turi omenyje sakydamas, kad skurdas yra civilizacijos išradimas. Nors šandien tokia prievarta dažniau aptariama globalizacijos kontekste, ji tęsiasi iki šiol. Štai per pastaruosius penkiasdešimt metų hadzai prarado galimybę naudotis devyniasdešimtimi procentų savo žemės, kurioje tradiciškai medžiodavo žvėris.⁹ Panašių istorijų pilnas pasaulis – nuo Kalahario dykumos Namibijoje iki Malaizijos miškų. Šiais laikais medžiotojai-rankiotojai pasirinkimų turi ženkliai mažiau. Todėl skaitydamas esė „Pirmoji pasiturinti visuomenė“ išmoku dar kai ką – jokia kultūra neegzistuoja vakuume. Jokia kultūra nėra visiškai unikali ir galima sakyti, kad jos visos eina klajoklių keliu.

ANTROPOLOGIJA KAIP TOKIA

Prieš gilinantis į siauresnes temas, verta trumpai pristatyti pačią antropologiją kaip discipliną. Nors ši knyga nėra antropologijos istorija, vis išskirsiu kai kuriuos jos svarbiausius atstovus, kryptis ir tendencijas, nes šios disciplinos atsiradimas ir raida mums suteikia svarbios informacijos ir apie šiuolaikines akademines disciplinas plačiąja prasme. Šis kontekstas ypač svarbus, nes daugiausia dėmesio čia skirsiu socialinės ir kultūrinės antropologijos šakoms. Nors esu kultūrinis antropologas, kai kurie giminaičiai vis dar įsivaizduoja, kad kasinėju šukes ar matuoju kaukoles. Jei žmonės ir būna girdėję apie sociokultūrinę tradiciją, dažnai mano, kad antropologija skirta tokioms vietoms kaip Zunis, bet ne Londonui. Juk Londonas yra Vakaruose ir, sakykim, „modernus“, tad neva yra sociologų prerogatyva. Antropologai iš tiesų tradiciškai daugiausia tyrinėjo ne Vakarų pasaulį, tačiau visada buvo ir išimčių. Pavyzdžiui, jau 1950 metais buvo išleistas puikus antropologinis Holivudo tyrimas¹⁰. Tad antropologija niekada neapsiribojo vien džunglėmis ir būgnais.

Antropologijai, kaip ją suprantame šiandien, yra kiek daugiau nei 150 metų. 1848 metais buvo įkurtas Didžiosios Britanijos ir Airijos Karališkasis antropologijos institutas. 1851 metais Lewisas Henry Morganas, teisininkas iš Niujorko valstijos, išleido knygą „Irokėzų sąjunga“ (*League of the Iroquois*). Vėliau parengė ir kelis svarbius giminystės tyrimus, paremtus darbu su Amerikos autochtonais. Prancūzijoje pirmoji antropologijos katedra buvo įsteigta 1855 metais Paryžiaus gamtos istorijos muziejuje.¹¹ Taigi, šiuolaikinės antropologijos ištakas galime sieti su šiais žmonėmis ir institucijomis. Vis dėlto gana įprasta, kad antropologai savo pirmtakų ieško ir ankstesnėje istorijoje. Pavyzdžiui, dažnai minimas Mišelis de Montenis (1533–1592) arba Herodotas (484–426 m. pr. Kr.). Abu jie pasižymėjo tuo, ką šiandien vadintume antropologiniu žvilgsniu. Herodotas keliavo po tolimus kraštus ir paliko mums gyvus, graikams skirtus *Kitų* aprašymus. Montenis nebuvo toks keliautojas kaip Herodotas, tačiau savo garsioj esė „Apie kanibalus“ (*Of Cannibals*) nepasivargino pasikalbėti su trimis tupinambais, autochtonais iš dabartinės Brazilijos, kurie buvo atvežti į Prancūziją. Montenis juos sutiko Ruane. Kadangi buvo sakoma, jog tupinambai suvalgė savo belaisvius portugalus. Montenis savo esė ragina neskubėti jų smerkti dėl tariamo žiaurumo, o pamėginti suprasti jų gyvenimo būdą ir papročius.

Ir šiuose senuose pavyzdžiuose, ir tyrimuose, kurie laikomi antropologiniais šiuolaikine prasme, išryškėja du kertiniai momentai. Visų pirma – lauko tyrimų svarba. Antra – kultūrinio reliatyvizmo principas. Jei nesupranti šių dviejų dalykų, nesuprasi ir antropologijos.

Lauko tyrimas jau seniai laikomas savotišku kertiniu įvykiu antropologo kelyje. Tiesa, kai kuriuos disciplinos pradininkus būtų galima pavadinti „sofos antropologais“, nes jie rėmėsi kitų žmonių darbais ir pasakojimais. Be to, kai kuriose tradicijose (pavyzdžiui, prancūzų) egzistuoja griežtesnė ir labiau įsigalėjusi atskirtis tarp tų, kurie atlieka empirinius tyrimus, ir tų, kurie teorizuoja. Vis dėlto paprastai niekas į tave rimtai nežiūrės, jei bent metus nepraleisi gyvendamas tarp žmonių, kuriuos tyrinėji. Kai kurie antropologai šitaip pradeda savo karjerą, bet vėliau pas tyrinėjamus žmones grįžta retai arba visai nebegrįžta. Jie pereina prie labiau teorinių ar

konceptualių klausimų. Išties, kai kurie svarbiausi antropologijos mąstytojai nėra užkietėję lauko tyrėjai. Tačiau beveik visi nuo to pradėjo savo karjerą ir tai tarsi patvirtina jų patikimumą.

Pagrindinis lauko tyrimų metodas yra dalyvaujамasis stebėjimas. Vis dėlto, kaip šis metodas taikomas praktiškai, priklauso nuo vietos. Jei esi pas zunių ar kokiame nors kaimelyje Čatysgare, Indijoje, tai reiškia beveik totalų įsitraukimą į vietos gyvenimą. Kartu gyventum, valgytum, mokytumeisi kalbos ir kiek įmanoma dalyvautum įvairiose veiklose. Trumpai ir nemokliškai tariant, tiesiog būtum ir ką nors veiktum kartu. Kita vertus, kur nors Londone totalus įsitraukimas į vietos gyvenimą gali būti sudėtingas. Ateities sandorių prekiautojai negyvena pueblų tipo gyvenvietėse ir tikrai ne visada pasikviečia į svečius prie bendro stalo. Nėra taip, kad anglai nevertina svetingumo, bet Anglija visgi ne Zunių 1879-aisiais. Tokiu atveju, visai kaip Zaloom, reikėtų pasinerti į veiksmo sūkurį darbe – o gal kažnyčioje, lošimo punktuose ar bet kur kitur, kur vykdomas tyrimas. Ir pačiam tektų ieškoti, kaip gauti pelno biržoje, nes svarbiausia – suprasti, kaip žmonės, kuriuos tyrinėji, mąsto, elgiasi ir gyvena. Savo doktorantams kartoju, kad lauko tyrėjas yra kaip tas vaikas mokykloje, kuris visada su visais nori žaisti: „Labas, kas gero? Galiu prisijungti?“ Taip gyvena antropologai vykdydami lauko tyrimą.

Kartais riba tarp stebėjimo ir susitapatinimo su vietiniais (*going native*) yra trapi. Antropologai neturėtų jos peržengti.* Taip prarandamas analizei būtinas kritinis atstumas ir kyla etinių iššūkių. Vykdydamas savo lauko tyrimus Cushingas ne kartą atsidūrė ties šia riba, o kartais ją ir peržengė. Jis šaudė į navahų, kitos autochtonų grupės, ponius, teigdamas, kad jie buvo neteisėtai atvaryti į zunių

* Nebent antropologas ir yra „vietinis“. Pavyzdžiui, japonų antropologė Emiko Ohnuki-Tierney (1984) tyrinėjo „savus žmones“ Kobėje. Tačiau „vietinio antropologo“ kategorija yra problemiška ir sukelia nemažai diskusijų. Įprastai ji naudojama tik tada, kai „vietinis“ reiškia ne baltą ir ne Vakarų kilmės tyrėją. Tad jei esi japonas ir tyrinėji Japoniją – būsi laikomas „vietiniu“. Bet jei esi baltasis iš JAV ir tyrinėji, tarkime, Holivudą, tavęs greičiausiai niekas nevadins „vietiniu antropologu“. Kaip netrukus pamatysime, šios diskusijos yra apie antropologijos kolonijinę istoriją. Bet kuriuo atveju, pagrindinė nuostata, draudžianti „tapti vietiniu“, reiškia, kad antropologas neturi pasaulio tiesiog perteikti taip, kaip jį mato tiriami žmonės. Kad tai būtų antropologija, būtina išlaikyti tam tikrą kritinį atstumą.

žemes. Jis vadovavo reidui prieš arklių vagis, per kurį žuvo du vyrai, ir netgi pasisavino apačių skalpą. Cushingą zunia priėmė kaip karo vadą, o tokio rango vyrui priklausė skalpų trofėjai. Jis taip pat vienam JAV senatoriui vos nesukėlė infarkto, kai atskleidė, kad šio žentas yra pateikęs suklastotą žemės nuosavybės reikalavimą. Dėl to Cushingą iš lauko tyrimų atšaukė Etnologijos biuras. „Jei civilizuotas baltasis dabar gali gauti tik 160 akrų žemės sodybai už ją sumokėjęs, o indėnas gali gauti daugiau nei 1000 akrų nemokamai, – piktai rašė senatorius, – gal baltajam geriau būtų perimti Cushingo planą ir tapti vienu iš zunių?“¹²

Cushingas gal ir stojo į zunių pusę prieš neskaidrią politinio elito veiklą, tačiau nereikėtų pamiršti, kad jis dirbo JAV vyriausybei ir į Zunį atvyko netrukus po vieno žiauriausių ir kruvinausių Amerikos plėtros į vakarus epizodų. 1994 metais zunių menininkas Philas Hughte išleido karikatūrų seriją apie Cushingą, kurioje labai taikliai užfiksavo prieštarinę antropologo vaidmenį. Kai kurios karikatūros reiškia pagarbą Cushingo atsidavimui zuniams. Kitos – dvejonės ar net pyktį dėl to, ką Hughte ir daugelis kitų zunių laikė išdavystėmis ir patyčiomis. Pavyzdžiui, Cushingas Vašingtone kolegoms atkartuoja keletą slaptų apeigų dalių. Paskutinėje Hughte knygos karikatūroje pavaizduota Cushingo mirtis, kai 1900 metais vakarieniaudamas Floridoje, kur vykdė archeologinius kasinėjimus, jis užspringo žuvies ašaka. Karikatūra vadinasi „Paskutinė vakarienė“ (*The Last Supper*) ir Hughte apie ją atsiliepia šitaip: „Smagiai piešėsi.“¹³

Nesunku suprasti Hughte patiriamą piktdžiugą. Antropologija dažnai buvo vadinama kolonializmo tarnaitė. Tam tikra prasme ji tokia ir buvo, ir gali būti – tik šiandien tai reiškiasi neokolonialistinėmis ar neoimperinėmis formomis. Jungtinėse Valstijose tai matoma ir „indėnų reikaluose“ XIX amžiuje, ir kontroversiškosiose specialiosiose operacijose bei kontrskulimo programose Lotynų Amerikoje ir Pietryčių Azijoje septintajame dešimtmetyje. 2006–2014 metais JAV vykdė dar vieną prieštarinę vertinamą kontrskulimo programą Irake ir Afganistane, kurios didelę dalį sukūrė antropologas ir kurioje dirbo nemažai kitų antropologų.¹⁴ Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Belgijoje, Nyderlanduose ir Portugalijoje antropologai dažnai dirbo valstybės tarnyboje arba kitais būdais

glaudžiai bendradarbiavo su kolonijiniais pareigūnais imperijų klestėjimo laikais. Daugelis kolonijinių pareigūnų Britanijoje turėjo antropologinį išsilavinimą.

Vis dėlto net pirmųjų antropologų atsidavimas savo sričiai ir ryšiai, kuriuos jie užmezgė su tyrinėjamomis bendruomenėmis, neretai nusverdavo kolonijinius tikslus ar net jiems prieštaravo. Cushingas daugeliu aspektų įkūnija ir geriausias, ir blogiausias antropologų veiklos pavyzdžius. Nors pastarųjų, žinoma, nereikia pamiršti, šiandien daugelis antropologų aktyviai gina bendruomenes, kurias tiria, ir tikrai ne savindamiesi priešų skalpus. Jie gina bendruomenių teises, atvirai kritikuoja žalingus ar neveiksmingus vyriausybės bei NVO projektus, protestuoja prieš kasybos bendrovių bei medienos pramonės interesus Papua Naujojoje Gvinėjoje ir Amazonės atogrąžų miškuose. Pavyzdžiui, gydytojas ir medicinos antropologas Paulas Farmeris įkūrė sveikatos priežiūros NVO „Partners in Health“ bei Teisingumo ir demokratijos institutą Haiityje. Jungtinėje Karalystėje dešimtys antropologų liudija tribunuluose, kuriuose migrantai prašo prieglobsčio ir dalinasi savo žiniomis apie tokias šalis kaip Afganistanas, Šri Lanka ar Zimbabvė.

Jei lauko tyrimai yra pagrindinis antropologų metodas, tai kultūrinis reliatyvizmas – pagrindinis veikimo būdas. Vienaip ar kitaip visa antropologija juo remiasi. Paprastai tariant, kultūrinis reliatyvizmas reiškia savikritišką supratimą, kad tavo paties analizės, suvokimo ir vertinimo kriterijai nėra universalūs ir negali būti laikomi savaime suprantamais. Tačiau toks, atrodytų, paprastas paaiškinimas ne visada padeda. Kultūrinis reliatyvizmas yra viena labiausiai nesuprastų antropologinio mąstymo pusių, sakyčiau, net tarp pačių antropologų. Iš tiesų, ne visi antropologai yra kultūriniai reliatyvistai. Bet visi jie naudojami kultūriniu reliatyvizmu, kad galėtų atlikti savo darbą.

Dažnai kultūrinį reliatyvizmą lengviau paaiškinti pasakant, kas jis nėra. Viena svarbiausių šia tema parašytų esė yra Cliffordo Gertzo tekstas pavadinimu „Anti anti-reliatyvizmas“ (*Anti Anti Relativism*). Net ir toks talentingas rašytojas nesiryžo imtis tiesiogiai aiškinti tokios jautrios temos.

Kultūrinis reliatyvizmas nereiškia, kad turi pritarti viskam, ką daro kiti, net jei tau tai atrodo neteisinga ar bloga. Tai nereiškia, kad